Абдулла Мохд Дьяб аль-Нуиматтың 6D6020900 «Шығыстану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған «Иранның сыртқы саяси стратегиясындағы Орталық Азия және Кавказ (1991-2018 жж.)» тақырыбындағы диссертациялық жұмысының

Түйіндемесі

Иран тарихының басынан бастап Иран Шығыс елдерімен тығыз байланыста болды және Иранның сыртқы саяси стратегиясы осы үрдісті Орталық Азия және Кавказ елдерімен қарым-қатынасында бастауды көздейді. Бұл тәсілдің өз себептері мен артықшылықтары, сонымен қатар проблемалары мен кедергілері бар және дәл осы зерттеу осы мәселелерді түсіндіруге, егжей-тегжейлі көрсетуге және нақтылауға тырысты. Жоғарыдағы жұмыс келесі зерттеу нәтижелерін тұжырымдауға мүмкіндік береді:

1. Орталық Азия географиялық аймақ ретінде Парсы шығанағы аймағына және жалпы Шығысқа ашық есік болып саналады және кім оны басқарса, Орталық Азия мен Кавказ елдерін бақылай алады. Аймақтың стратегиялық маңыздылығы Азиядағы ірі халықаралық және аймақтық державалар соғысып жатқан ыстық нүктелерге, әсіресе Ауғанстан мен Иранға, сондай-ақ Ресей арасындағы дәстүрлі бәсекелестіктен басқа Парсы шығанағы аймағы мен Иракқа жақын орналасуына байланысты екі есе артты. және Америка Құрама Штаттары аймақта өзінің гегемониясын таратқаны үшін.

2. Орталық Азия мен Кавказ республикалары Иранның Еуропаға жолын білдіреді. Кеңес өкіметі тұсында Түркия Иран үшін Еуропаға жалғыз жол болды, бұл аймақтар тәуелсіздік алғаннан кейін түрік жерінен өтпей-ақ Кавказ арқылы немесе Қара теңіз арқылы Еуропаға шығу мүмкін болды. Ол сондай-ақ оған Орталық Азия арқылы Қиыр Шығысқа жол ашты, бұл Шығыс пен Батысты байланыстыратын дәліз ретінде Иранның өміршеңдігін қалпына келтіреді. Дәл осы тұрғыда Иран бұл республикаларды ашық теңіздері жоқ жаһандық жабық елдер деп санайды, ал Иран кейбіреулері Парсы шығанағында, ал басқалары Үнді мұхитында орналасқан 2000 шақырымдық ашық теңіздерге көзқарасының арқасында Орталық Азиядан ашық теңізге өтетін жолы бар.

3. Иран Орталық Азия мен Кавказдағы өзінің орасан зор экономикалық ресурстарын барынша пайдалануға және Америка Құрама Штаттары бекіткен оқшаулау қоршауын бұзу үшін өз аймағындағы тиімділігі мен қозғалысын арттыруға ұмтылады. Ол Иранның маңыздылығын арттыра отырып, Парсы шығанағы аймағын Орталық Азия және Кавказ аймағымен байланыстыратын маңызды көпірге айналды. Иран мен Орталық Азия мен Кавказ республикаларында, сондай-ақ мұнайда өзін-өзі қамтамасыз ету мақсатымен аймақты жер үсті және теңіз көлігі жолдарының кең желісіне, соның ішінде энергетикалық құбырлар мен экономикалық салалардағы ынтымақтастыққа

қосу стратегиясы мен екпіні тасымалдау. және Орталық Азия мен Кавказдан Иран арқылы әлемдік нарыққа шығатын табиғи газ Иранның аймақтағы ең маңызды екі экономикалық мүддесі болып табылады.

4. Иранның Орталық Азия мен Кавказдағы мақсаттары төмендегідей қорытындыланады:

а) Иранның осы елдердегі экономикалық мүдделерін ілгерілету, осы елдермен ынтымақтастықты дамыту және олардан Қара теңізге, одан кейін Еуропа елдеріне өтетін жол ретінде пайда табу, сондай-ақ Иранның географиялық орнын аймақ пен Парсы шығанағы арасындағы байланыстырушы буын ретінде пайдалану; және аймақтағы елдерден Араб шығанағы елдеріне, содан кейін бүкіл әлем елдеріне экспорттың транзиттік жолы қалай.

б) Аймақ елдеріндегі аймақтық қауіпсіздік пен тұрақтылықты нығайту және Иранның қауіпсіздігі мен тұрақтылығына қауіп төндіретін және әсер етуі мүмкін этникалық қақтығыстардың туындауына жол бермеу.

в) Аймақ елдері арасынан аймақтық серіктестер іздеу арқылы Иранға салынған халықаралық саяси оқшаулаудан шығу.

г) Осы елдермен экономикалық байланыстарды нығайту арқылы аймақтағы елдерді Америка Құрама Штаттарымен тығыз қарым-қатынас орнатудан тайдыру.

д) Иранның ықпалын Ресей Федерациясын немесе осы республикалардағы режимдерді арандатпайтындай етіп күшейту.

е) Аймақтың табиғи ресурстары (мұнай және газ) бар, бұл Иранның мұнай өндіру және өнеркәсіп саласындағы тәжірибесін пайдалана отырып, мұнай жобалары мен мұнай және газ тасымалдау желілерін құруға бәсекелес ретінде аймаққа кіруге ынталандыру болып табылады.

5. Иранның сенімдері, нормалары, мәдени және әлеуметтік ғылымдары, сондай-ақ өткендегідей Иран өркениетінің болмысы бойынша және қазіргі таңда аймақ елдері бетпе-бет келіп отырған сәйкестік дағдарысын ескере отырып, олар қызығушылық тудырады. Орталық Азия елдеріне. Иранның Орталық Азия аймағында саяси және экономикалық шаралары бар және аймақ елдері Иранның экономикалық әрекеттерін қажеттілік деп санайды және мәдени, тіпті ұлттық бірегейлікке жету үшін әрқашан Иранның әлеуметтік, экономикалық және мәдени көмегіне мұқтаж.

6. Иран Ислам Республикасы Орталық Азиямен қарым-қатынасында үш көзқараспен бетпе-бет келеді: исламдық идеологиялық көзқарас, тіл және мәдени ұқсастықтар мен тарихи жақындасуға баса назар аударатын мәдени көзқарас және саяси пайымдауларға қатысты прагматикалық көзқарас.

7. Иранның Орталық Азия және Кавказ елдерімен ынтымақтастығын кеңейтуге мүмкіндік беру үшін мына салаларда көбірек ұтқырлық таныту қажет:

а) Иранның сыртқы стратегиялық мүдделерін біліп, оларға жету жолындағы мақсаттары мен оларға жету жолдарын қайта қарау қажет.

б) Иранның мақсатты елдердегі барлық істерді үйлестіру үшін жан-жақты жоспары болуы немесе кем дегенде мақсаттар мен саясаттардың өзгеруі мүмкін дипломатиялық әрекеттердің нәтижелерін анықтауы керек.

в) Иранның қазіргі аймақтық қарсыластары, атап айтқанда Ресей, Қытай, Үндістан және Түркияның қолдары Иран АҚШ пен Еуропалық Одақпен ядролық мәселелерін шешпейінше, Иранға қарағанда ашық болады. Осылайша, Иран АҚШ-пен және Еуропалық Одақпен проблемаларын шеше алады, бір жағынан қарсыластарына қарсы келіссөз жүргізу қабілетін арттырса, екінші жағынан Орталық Азия елдерімен ынтымақтастығын дамытуға қолайлы жағдай жасай алады. Кавказ.

г) Иранның Орталық Азия мен Кавказдағы салыстырмалы артықшылығы осы елдер бөлісетін бай тарихи және мәдени өткенінде жатыр. Сондықтан бұл елдермен мәдени ынтымақтастықтың басымдылығына назар аударған дұрыс, өйткені мәдениет ең алдымен осы салалардағы экономикалық қызмет пен саяси ынтымақтастықтың негізі болып табылады. Екіншіден, Азиядағы бәсекелес елдердің ортақ тарихы, ортақ мәдениеті және ортақ дініне қарағанда, аймақтың ортақ тұстары мен салыстырмалы артықшылықтары бар.

д) Иран мен аймақ елдерінің экономикалық ынтымақтастығына қатысты Орталық Азия елдері мен Оңтүстік Кавказдың екі елі Иранның жолдарын пайдаланып, газ, мұнай, автомобиль және темір жолдарды тасымалдау үшін ортақ келісім-шарттарға қол қоя алады, сондай-ақ мәдени шаралар, өйткені оларда тегін су жоқ. Дегенмен аймақ елдерінің Иранмен жақынырақ ынтымақтасуына ынталандырылған соң, бұл ынтымақтастық үшін қажетті шаралар қабылданып, олардың ортақ мүдделері ешбір қауіп-қатерсіз ескерілуі керек. Мәдени ынтымақтастық бұл салада эликсир рөлін атқарады.

е) Жеке сектордағы бірлескен жобаларды анықтау: Осы жылдардан кейін Иранның жеке секторы көршілес елдердің жеке секторымен әлі де байланыса алмады.

ж) Иранның Орталық Азия мен Оңтүстік Кавказдағы құрылыс өнімдерін өндіру, техникалық және инженерлік қызметтерді көрсету және Иран мен Орталық Азия елдері арасында экспорттық ынталандырулардың болуы сияқты қазіргі мүмкіндіктерін мойындау. з) Иран, Қазақстан және Түрікменстан арасындағы темір жол желісін салу және Иран, Қазақстан және Түркіменстан арасында Каспий теңізі жағалауы бойымен үшжақты мұнай құбырын салу саласындағы ынтымақтастық.

8. Иранның сыртқы саяси стратегиясын жүзеге асыру жолындағы негізгі кедергілер:

а) Иран экспортының шектеулі көлемі.

б) Иран мен аймақ елдері арасында сау банктік қарым-қатынастардың болмауы.

в) Тауарларды тасымалдау және транзиттеу мәселелері

г) Иран мен аймақ елдері арасында ортақ сауда палатасының болмауы;

д) Аймақ елдерінде бұрынғы коммунистік режимнен қалған кейбір техникалық мәселелер мен ішкі кедергілер, сондай-ақ Иран Ислам

Республикасының мекемелері мен орталықтарында орын алған мәселелер бар;

е) Әзірбайжан, Грузия және Армения мемлекеттері арасындағы экономикалық ынтымақтастықты қолдаудың нақты және дәйекті стратегиясының болмауы. Сонымен қатар көптеген ортақ мәдени байланыстар бар.

ж) Сауданы дамытудағы кедергілер тарифтердің кең ауқымын қамтиды;

з) тауарлардың экспорты мен импортындағы ұзақ мерзімді бюрократия;

и) Сауда-экономикалық қатынастарды орнату мен жеңілдетудегі банк жүйесінің әлсіздігі;

к) Ирандағы мемлекеттік және жеке секторлар арасындағы үйлестірудегі көптеген шешімдер қабылдау орталықтары және жауапты органдардың әлсіздігі;

л) Трейдерлерді, қолөнершілерді және техникалық қызметтерді экспорттаушыларды басқарудағы құрылымдық әлсіздіктер және бірлескен және берілген экономикалық рұқсаттарға мониторинг жүргізбеу;

м) Қол қойылған келісімдерді қарама-қарсы бағытта аяқтауға ерік-жігердің болмауы;

н) Иран бизнесмендері мен билігі арасында аймақтық нарықтарды жеткіліксіз түсіну және жеке сектор кәсіпорындарының тұтынушылардың мінез-құлқы туралы хабардар болмауы;

о) Тауарларды орау мен таратуда экспорттаудың және кәдеге жаратудың бірыңғай жүйесінің болмауы экономикалық ынтымақтастықтың кеңеюіне нұқсан келтіретін проблемалар мен кедергілердің бірі болып табылады;

п) Трейдерлерді, қолөнершілерді және техникалық қызметтерді экспорттаушыларды басқарудағы құрылымдық әлсіздіктер және бірлескен және берілген экономикалық рұқсаттарды бақыламау.

9. Иранның экономикасы елдегі саяси толқулар, коронавирус (COVID-19) пандемиясының салдары және Сирия мен Ирак сияқты жерлердегі саяси әрекеттерге байланысты қиын жағдайда. Қазір Тегеранға қажет ең соңғы нәрсе - соңғы отыз жыл бойы Оңтүстік Кавказда қалыптасқан жайлы статус-кводаны сақтап қалу. Әзірбайжан мен Армения арасындағы 45 күндік толық ауқымды соғыс 2020 жылдың 27 қыркүйегінде шекаралық әскери қақтығыстардан кейін басталды. Иранның бұл қақтығыста жеңілуінің үш себебі бар: біріншіден, әзірбайжандар Ирандағы екінші үлкен этникалық топ. Қақтығыс кезінде әлеуметтік желілерде және көшелерде Әзірбайжанды жақтайтын риторика көп болды және этникалық әзірбайжандар Бакуді қолдаған наразылықтар болды. Иран режимі қақтығыс кезінде теңдестірілген болып көрінуге көп тырысты, бірақ сонымен бірге бұл Әзірбайжанды жақтайтын көптеген наразылықтарды басып тастады. Иранның солтүстігінде әзірбайжандық азшылықтың төменгі деңгейде өзін-өзі анықтау және автономиясын арттыру үшін үнемі итермелеу бар. Бұл жаппай тәуелсіздік қозғалысына айналмаса да, кейбір ирандық көшбасшыларды қобалжытып отыр.

Екіншіден, Иран Әзірбайжанмен солтүстік шекарасындағы жаңа геосаяси шындыққа бейімделу үшін уақытты, ресурстарды және әскерді бөлуі керек. Бұл Иранның Парсы шығанағы мен Сирия сияқты басқа жерлерге аз көңіл бөлетінін білдіруі мүмкін. Әзірбайжан-Иран мемлекеттік шекарасының бір бөлігі 1994 жылдан бері Арменияның оккупациясында. Енді бұл шекара қайтадан Бакудің бақылауында болғандықтан, екі ел арасында қауіпсіздіктің жаңа динамикасы пайда болды. Оның үстіне қазір Иран шекарасынан небәрі 100 шақырым жерде орналасқан 2 мың ресейлік бітімгершіліктің болуы Тehрандағылардың көбін қобалжитыны сөзсіз. Ресей мен Иран соңғы кездері жақсы қарым-қатынаста болғанымен, олар ғасырлар бойы аймақта бәсекелес державалар болып табылады. Иран қазірдің өзінде солтүстік шекарасында көбірек әскери активтерді орналастыра бастады. Ақырында, Әзірбайжан Иранмен жылы қарым-қатынасты сақтауға тырысады, өйткені ол Иран, Армения және Түркия арасында орналасқан Әзірбайжан анклавы Нахчыван автономиялық аймағын қамтамасыз ету үшін Иранның әуе кеңістігі мен аумағына қол жеткізуге сүйенеді. Әзербайжан транзиттік құқықтардан бөлек, Нахчыванға табиғи газ жеткізуде де Иранға арқа сүйеді. Жақында жасалған бітімгершілік келісімі аясында Армения өз аумағы арқылы Әзірбайжан Нахчыванға тікелей жүк тасымалдауға мүмкіндік беретін дәліз ашып отыр. Сонымен қатар, Түркия биылғы жылдың басында Нахчыванды энергиямен қамтамасыз ету үшін жаңа газ құбырының құрылысын жариялады. Қазір Әзірбайжан үшін Иран онша маңызды емес және екіжақты қарым-қатынастардың динамикасы Баку пайдасына өзгеретін шығар.